

6. Указ Президента України від 17.04.2002 р. №347/2002 «Про Національну доктрину розвитку освіти» // Законодавчі акти України з питань освіти/ Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти. — К., 2004.

7. Макаренко А.С. Книга для батьків. Лекції про виховання дітей. — К., 1972.

8. Макаренко А.С. Соч. в 8 т. — Т. 7 — 1983—1985.

УДК:37(09) (477)

**МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ
В ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОСВІДІ
А.С.МАКАРЕНКА**

**І.Г.Рибачук
(Рівне)**

У статті виокремлюються аспекти естетичного виховання в педагогічному досвіді А.С.Макаренка. Особлива увага зосереджується на музиці як засобі виховного впливу на його вихованців.

Ключові слова: педагогічний досвід А.С.Макаренка, естетичне виховання, клуб, клубна робота, гурток, засоби музично-естетичного впливу.

В статье раскрыты аспекты эстетического воспитания в педагогическом опыте А.С.Макаренко. Особое внимание сосредоточено на музыке как средстве воспитательного влияния на его воспитанников.

Ключевые слова: педагогический опыт А.С.Макаренко, эстетическое воспитание, клуб, клубная работа, кружок, средства музыкально-эстетического влияния.

In this article the aspects of aesthetically beautiful education are selected in pedagogical experience of A.S.Makarenko. The special accent is concentrated on music as mean of an educate influence on his pupils.

Key words: pedagogical experience of A.S.Makarenko, esthetic education, club, club activities, youth section, the means of musical and esthetic impact.

Обґрунтовуючи найважливіші питання, пов'язані із вихованням особистості, класики педагогіки надавали великого значення естетичному розвитку людини. І це не випадково, оскільки естетичне виховання є важливим компонентом виховної системи. Неможливо виростити повноцінну особистість без виховання в неї почуття прекрасного. Розвиток у підростаючого покоління цього почуття є головним із найважливіших завдань педагогіки, адже кожна людина за своєю природою — художник або музикант, поет або прозаїк, композитор або гармонійно вихована людина, яка точно розуміє красу природи й людського співіснування. Розуміючи це, великої уваги естетичному вихованню в своїх закладах приділяв А.С.Макаренко — український педагог, досвід якого й понині не втрачає своєї актуальності як у вітчизняній, так і у зарубіжній педагогіці

А.С. Макаренко увійшов в історію вітчизняної і світової прогресивної думки як великий творець і перетворювач справи виховання підростаючого покоління в період 20-30-р.р. ХХ ст., що характеризується науковим прогресом взагалі й методолого-теоретичним проривом у педагогіці. І понині є актуальним вивчення і практичне використання педагогічного досвіду А.С.Макаренка, зокрема проблем, пов'язаних з естетичним вихованням молоді. Як відомо, в цьому контексті особливо виокремлюються засоби музично-естетичного впливу, що розглядаються разом з усіма іншими аспектами процесу формування всебічно розвиненої особистості. Формування у вихованців розуміння прекрасного було предметом постійної уваги А.С.Макаренка. Це яскраво простежується в його художніх творах «Педагогічна поема», «Прапори на баштах», «Марш 30-го року». Він неодноразово вказував на те, що вітчизняна педагогіка неможлива без естетичного розвитку вихованців.

Вивчення творчої спадщини, виступів, листів і художньо-педагогічних творів А.С.Макаренка дозволяє виокремити принципи, форми і методи його виховання засобами мистецтва, в тому числі музичного. На цьому аспекті зосереджує увагу низка дослідників. Наприклад, Н.В.Семерей вважає:

«Для того, щоб краще зрозуміти витoki гуманістичної творчості А.С.Макаренка, виокремивши чинники, що вплинули на становлення його теоретичних ідей, естетичного світогляду та естетичної культури, необхідно проаналізувати соціально-педагогічні умови та дослідити духовно-культурний контекст формування цієї неординарної особистості». [8, с. 62].

В.І. Плетніченко, обґрунтовуючи роль духового оркестру в педагогічній спадщині А.С.Макаренка, зосереджує увагу на моделі навчального процесу в цьому контексті. Вона складається з чотирьох компонентів («виконавський колектив – оркестр», «соціально-культурне оточення», «керівник», «репертуар»), пов'язаних між собою. Дана модель наочно показує всю сукупність організаційних і педагогічних умов ефективної творчої і виховної діяльності «макаренківського» оркестру. [7, с. 49].

Гра пронизує різнобічну діяльність А.С.Макаренка: ігровий спосіб її організації, гра – як метод виховного впливу, гра на музичних інструментах тощо.

Н.Б.Гурінович вважає:

«Гра має величезне значення в житті людини, особливо дитини, оскільки дитина – істота, яка грається. У житті окремої людини гра передує праці, в суспільстві в цілому вона відображає працю». [4, с. 46].

Отже, спектр досліджень в педагогічній спадщині А.С.Макаренка багатогранний, в тому числі і в контексті естетичного виховання. Але виховання засобами музичного мистецтва, на наш погляд, потребує глибокого вивчення.

Адже Антон Семенович Макаренко був активним пропагандистом мистецтва, талановитим організатором художнього виховання в дитячому колективі, володів здібностями і знаннями щодо різних видів мистецтва. Антон Семенович добре знав і любив живопис, особливо Рєпіна, Серова, Левітана, високо цінував старовинну архітектуру, чудово малював. Будучи учасником і

режисером самодіяльного театру, він оволодів технікою театрального мистецтва. А.С.Макаренко був майстром художнього слова. Здібності читця постійно використовував у педагогічній роботі, зокрема в умовах клубної діяльності своїх закладів. Наприклад, у методичному плані клубної роботи комуні ім. Ф.Е.Дзержинського А.С. Макаренко писав: «Вихователь, який використовує форму (гурток або групу), відповідає за досягнення мети гуртком». І далі: «Якщо ви вишиваєте килимок, то ліпше вишити хоч трошки краще, хоч би для цього вимагалось у двадцять п'ять разів більше праці. Те ж саме щодо вистави, концерту тощо. Ніколи не забувайте аксіоми: «Прагнення до краси міцно закладено природою в кожній людині, є найкращим важелем, яким можна повернути людину до культури... Краса – найпотужніший магніт, і приваблює не тільки гарне обличчя або постать людини, але й гарний вчинок, гарна вистава, гарний концерт, вишивка... . Цього не слід забувати, краще поставити один гарний концерт, ніж вісімнадцять таких, що відштовхують» [3, с. 145].

«Макаренко дуже любив музику, спів і був винятково чуйним до всього витонченого і прекрасного», – згадує В.Тарасов, викладач Полтавського учительського інституту (1914-1917) [9, с. 47]. Антон Семенович особливо цінував оперу і привчав своїх вихованців до серйозної музики. Його учні часто відвідували оперний театр. Опері Чайковського, Мусоргського, Россіні, Верді були їм добре відомими.

Особливо велику увагу А.С.Макаренко приділяв хоровому співу. Він добре розумів, що спів викликає у дітей особливий настрій, допомагає організації колективу, виокремлював музично-хорове мистецтво як найбільш досяжне для будь-якого виховного закладу.

Макаренко розумів, що в успіхові хору не можна недооцінювати винятково важливої ролі керівника – центральної особи музично-педагогічного процесу. Любов до своєї справи, художнє відчуття, педагогічний такт і методична майстерність керівника надзвичайно важливі для підвищеної музичної культури учнів. А.С.Макаренко завжди це враховував і особливу увагу приділяв підбору людей, які б могли організувати роботу. Такими, наприклад, в комуні ім. Ф.Е.Дзержинського були В.М. Терський і В.Т. Левшаков.

В «Педагогічній поемі» є епізод, який достатньо яскраво підтверджує, як високо цінував Антон Семенович роль пісні в житті дітей. Під час від'їзду на робітфак великої групи перших колоністів усі вихованці засмутились. Раптом С.Карабанов (С.О.Калабалін – вихованець і сподвижник А.С.Макаренка, популяризатор його ідей) заспівав українську народну пісню «Стелися барвінку». Діти її підхопили, і на душі у всіх стало радісно, тепло, повернувся попередній оптимізм.

Багато вихованців А.С.Макаренка підтверджують, що народні пісні в низці із кращими творами класичного мистецтва займали в житті колонії і комуні вельми почесне місце, оскільки талановитий педагог не міг не бачити їхнього виховного впливу. Українська народна пісня, танець, зокрема гопак супроводжували традиції вихованців. Ось з яким захопленням А.С.Макаренко описує український гопак у «Педагогічній поемі»:

Гопака, значить, замовляєте, товаришу? — з вишуканою усмішкою маєстро спитав Боровий і знову рикнув гармонією.

А тобі чого хочеться?

Я можу і вальс, падепатинер, і дескань, і все можу.

Падепатинер, дядечку, потім, а зараз давайте гопака.

Боровий поблажливо усміхнувся на хореографічну невибагливість Карабанова, надумав, схилив голову, раптом розтягнув свій інструмент і загравав якийсь особливий, дрібний і стрекотливий танець. Карабанов розмахнувся руками із місця в кар'єр кинувся навальню, безоглядно навприсяжки. Наталині вії раптом шугнули над спалахнулим обличчям і опустились. Не дивлячись ні на кого, вона нечутно відпливла від берега, ледве хвилюючи випрасувану в збірках народно-скромну спідницю. Семен стукав об підлогу підбором і пішов навколо Наталки з нахабною усмішкою, розсипаючи по всьому клубу добірний густий перебіг і викидаючи на всі боки десятки спритних, балакучих ніг. Наталка підвела вії і глянула на Семена тим особливим променем, яким дивляться тільки в гопаку і який перекладається на нашу мову так : «Красивий ти, хлопче, і танцюєш гарно, а тільки дивись, обережніше!..» [5, с. 423].

А.С. Макаренко вважав обов'язковим мати свій оркестр в дитячому закладі. «Керівництву кожного навчального закладу слід наполегливо рекомендувати організацію оркестру, використані засоби і сили будуть повністю виправдані результатами виховання колективу і перш за все естетичного виховання», писав він у праці «Методика організації виховного процесу» [6, с. 45].

Вихованці А.С.Макаренка мріяли про особливий оркестр. Першим серед усіх навчальних закладів України став оркестр колонії ім. А.М.Горького. Оркестр комуні ім. Ф.Е.Дзержинського був одним із кращих у Харкові. Керований талановитим музикантом В.Т.Левшаковим, він користувався великою популярністю, авторитетом і був справжньою окрасою колективу. Духовий оркестр комунарів відрізнявся не тільки високою якістю виконавської майстерності, але й дисципліною, добрими, товариськими стосунками учасників. Його репертуар включав твори композиторів-класиків, російської, української народної музики, революційні пісні. Він брав активну участь в усіх заходах комуні, став важливим засобом організації дітей.

Оркестр був популяризатором кращих художніх творів, пропагандистом музичної культури. В одній із перших частин повісті «ФЕД - 1» («Симфонія Шуберта») Антон Семенович розповідає про те, як він, втомлений, слухає симфонію, розрізняючи в складній течії звуків то посмішки, то примхи, то бадьору пісню, то сміх, то урочистий дзвін. Вихованці, теж навчились розуміти красу музики. Вона їх супроводжувала скрізь: на демонстраціях, в походах, на урочистих вечорах, у дні відпочинку.

Велике значення в практиці виховання мала естетика урочистого строю з оркестром в різних подіях життя дітей. В епізоді, коли Вані Кальченку вручають значок колоніста («Прапори на баштах»), А.С.Макаренко показав, які великі можливості для виховання поваги до людини відкриває музика..

Турбота великого педагога про створення найкращих умов для розвитку музично-естетичного виховання проявлялись і в організації великої кількості гуртків художньої самодіяльності, що відповідало різним художнім інтересам і смакам молоді. Тому робота з музично-естетичного виховання дітей була насичена глибоким гуманістичним змістом. А.С.Макаренко вважав необхідним, наприклад, щоб в музичному оформленні урочистого вечора, свята, відображалась людська душа колективу, його любов до Батьківщини, до свого народу. В протилежному випадку постраждає і громадянське, і патріотичне, і музичне, і естетичне виховання. В цьому і полягали основні моральні цінності формування особистості. Ілюструємо відомості про позакласну роботу в досвіді А.С.Макаренка на основі гурткової роботи за 1932 р. (див. табл. 1).

Таблиця 1

Система позакласної роботи в досвіді А.С.Макаренка

Гуртки	Кількість дівчаток	Кількість хлопчиків	Усього
Драматичний	6	17	23
Образотворчого мистецтва	1	5	6
Фотографічний	3	6	9
Літературний український	14	42	56
Літературний російський	6	12	18
Радіо	4	46	50
Бібліотечний	2	6	8
Натуралістів	4	9	13
Живгазета	21	7	28
Оркестр	4	56	60
Всього	65	206	271

У комуні на цей період було 239 вихованців, 42 з них входило відразу до двох гуртків.[3, с. 51]. Драматичних гуртків у найближчий час стало два.. Один для старших комунарів під керівництвом режисерів харківського театру російської драми М.В Петрова (згодом лауреат Державної премії, народний артист СРСР) і А.Г. Крамова (народний артист СРСР, до кінця життя головний режисер харківського театру А.С Пушкіна). Другий драматичний гурток призначався для підлітків. Керував ним В.М. Терський – майстер імпровізації. Було створено багато спортивних і військово-спортивних секцій, наприклад: парашутна, кавалерійська, військової топографії, волейбольна. Нарівні із головним призначенням вони ґрунтувалися й на естетичному спрямуванні.

Але оскільки ми зосередили увагу на музично-естетичному вихованні, то виокремили форми організації колективу А.С. Макаренка в цьому контексті. Музичний компонент супроводжував усі гуртки.

Турботу про високу художню майстерність А.С.Макаренка вважав основою роботи з виховання молоді засобами мистецтва. Його роль як організатора в цій справі, постійна увага до естетичних вимог вихованців і до сьогодні викликають глибокий інтерес і повагу педагогів.

Антон Семенович застерігав від педантизму і сухості в музично-естетичному вихованні. Ним розроблені форми виховання, що забезпечували сприйняття музики в тісному зв'язку з життям вихованців, із іншими видами мистецтва. Широко використовувались, наприклад, комплексні форми естетичного виховання. Ще в дореволюційний період А.С.Макаренко багато уваги приділяв підготовці і проведенню новорічних свят, організації костюмованих вечорів, які синтезували різні види мистецтва. У колоністів були популярні такі синтетичні спектаклі, як феєрія, складні ігри-інсценізації, концертні виступи тощо. При цьому важлива роль відводилась музично-виконавським колективам, які спонукали до розвитку і збагаченню музично-естетичних знань і навичок молоді в живій, цікавій для них формі.

Антон Семенович бачив основне завдання естетичного виховання в тому, щоб рівномірно здійснювати виховний процес. В своїй практиці він виходив із органічного зв'язку між мистецтвом, політикою і мораллю.

Погляди великого педагога на важливий виховний аспект мають яскраво виражену гуманістичну направленість. Думка про істинну красу людини, її життя і діяльність — основне в естетичній системі виховання А.С.Макаренка.

Робота з естетичного виховання була не просто низкою заходів, вона пронизувала все життя дитячого колективу. Наприклад, прилучення до мистецтва не обмежувалося діяльністю хору чи оркестру. Антон Семенович глибоко розумів, що естетичне задоволення і насолоду дає не тільки музика чи мистецтво взагалі. В будь-якому виді діяльності він учив бачити прекрасне в праці, дисципліні, у взаємовідносинах дітей, в одязі, в умінні культурно висловлюватися.

Найважливішою нагородою для педагога є утвердження себе у вихованнях. «Багато наших колоністів стали лікарями, педагогами, журналістами, артистами. І всім хорошим ми зобов'язані чудовому педагогу, мудрому нашому другу і батькові А.С.Макаренку. Світлий образ його залишився в пам'яті на все життя.», — констатує О.М.Орисенко. [10].

Досліджуючи професійний вибір вихованців А.С.Макаренка, ми виокремили професії музично-естетичного циклу:

- за нашим дослідженням музикантами стали Олександр Локтюх, Олександр Нечаєв, Євгеній Яковлев, Віктор Лінев, Микола Абушек, Віталій Стебловський;
- артистами — Клавдія Борискіна, Олександра Сиром'ятникова, Дмитро Терентюк, Євгеній Семенов (балетмейстер), артист балету Харківського окружного ансамблю, Московського окружного ансамб-

лю, Московського ансамблю ВЦРПС, Петро Коваль – хореографічний ансамбль ім. П.Вірського, Київський театр опери й балету ім. Т.Г.Шевченка, Іван Ткачук, Іван Волченко – диригент оркестру імені Держинського тощо.

Згадуючи про свою сирітську долю, І.Волченко високо оцінює період, коли він виховувався в А.С.Макаренка. Зокрема відзначає художню самодіяльність: «... зацікавився я і музикою. І ось коли комуна наша настільки забагатіла, що ми запросили капельмейстера, я почав грати на пікаль-флейті. Грати в оркестрі було мрією всіх комунарів. Всі ми заздрили чотирьом фанфаристам, які щоранку будили нас сигналом і щовечора сурмили на сон. Згодом я вже непогано грав на всіх інструментах нашого оркестру.. Мене приваблювали твори класиків. Цьому сприяло ближче ознайомлення з оперними виставами у харківському оперному театрі. Я ж кілька разів слухав «Кармен», «Пікову даму» і намагався ввести до репертуару нашого оркестру уроки з цих опер. Мені це вдалося після того, як я почав вчитися у музичному робітфаці» [2, с 252].

Отже, досвід про ціленаправлене використання естетичних сприймань, почуттів і думок дітей ми знаходимо в працях великого педагога: «Виховання в сім'ї і школі», «Деякі висновки із мого педагогічного досвіду», «Мої педагогічні погляди», «Лекції про виховання дітей», в його вже названих художніх творах. Це велика скарбниця, що характеризує творчий доробок А.С.Макаренка, який увіковічнив його як педагог-класик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів А.С.Макаренка. – Інвент. опис №84.
2. Волченко Іван. Диригент оркестру комуни ім. Держинського. Путівка в прекрасне життя // Makarenko. Materialien. IV. – Ukrainika. – VVG Verfangs – und Vertriebsgemeinschaft. – Marburg 1982.
3. Вроде методического плана клубной работы. Комментарии Ю.Л.Львовой //А.С.Макаренко. – Книга 5. – Львов, 1963. – С. 173-184.
4. Гурінович Н. Макаренко об игре как средстве воспитания детей // Імідж сучасного педагога. – № 4 – 5. – 2002. – С. 42-43.
5. Макаренко А.С. Педагогічна поема. – К., 1973.
6. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. – К., 1990.
7. Плетніченко В.І. Використання чинника соціокультурного оточення в роботі духового оркестру комуни ім. Ф.Е.Держинського // А.С.Макаренко – видатний педагог ХХ століття: матеріали міжнародних педагогічних читань, присвячених 115 –й річниці від дня народження А.С.Макаренка 18 – 19 березня 2003р. – Мелітополь,
8. Семерей Н. Культурно-мистецькі доміанти в життєвих реаліях Антона Макаренка // Імідж сучасного педагога, 2002. – № 4–5. – С.62-65.
9. Тарасов В.Н. В Полтавском учительском институте // Воспоминания о Макаренко. Сборник материалов. – Л., 1960.
10. Школа-інтернат. – 1963. – №2.